

ELEKTRONIČKA KNJIGA I ELEKTRONIČKI ČITAČ KAO NOVA USLUGA : ISKUSTVA I PERSPEKTIVE

E-BOOKS AND E-BOOK READERS AS A NEW LIBRARY
SERVICE : EXPERIENCE AND PERSPECTIVES

Marina Lončar

Knjižnice grada Zagreba – Knjižnica i čitaonica “Bogdana Ogrizovića”
marina.loncar@kgz.hr

UDK / UDC 027.3(497.5Zagreb):004

Stručni rad / Professional paper

Primljeno / Received: 15. 11. 2012.

Sažetak

Razvoj elektroničkih čitača posljednjih je godina pokrenuo prodor elektroničke knjige, pa rast njihove popularnosti iznenađuje brojkama prodanih primjeraka elektroničkih čitača i komercijalno dostupnih elektroničkih knjiga. Preokret u nakladništvu u digitalnom okruženju i velika prodaja elektroničke knjige, stavlja knjižnice pred izazov uvođenja elektroničke knjige u svoje usluge, kako bi odgovorile na današnje, ali i buduće tehnološke zahtjeve.

Dominacija elektroničke knjige najsnažnije je izražena u SAD-u, a odgovor na promjene američkih knjižničara nudi raznovrsne modele uvođenja elektroničke knjige u knjižnice. Američki kutak Knjižnice i čitaonice “Bogdana Ogrizovića” (Knjižnice grada Zagreba) pokrenuo je 2011. godine pilot projekt *Uvođenja besplatnih elektroničkih knjiga uz korištenje elektroničkog čitača Kindlea u usluge Američkog kutka Zagreb*. U hrvatskim narodnim knjižnicama ne postoji iskustvo s korištenjem elektroničkih knjiga i elektroničkih čitača, stoga su ciljevi projekta utvrditi mogućnosti i ograničenja u provedbi programa, ispitati iskustva korisnika u korištenju elektroničke knjige te korisnike uključiti u volonterski rad na projektu.

U tekstu će se predstaviti iskustva u oblikovanju zbirke besplatnih elektroničkih knjiga za elektronički čitač Kindle DX koja su utemeljena na idejnim načelima Projekta Gutenberg kao i u pristupanju besplatno dostupnim sadržajima vodećih američkih novina i časopisa. Prikazat će se polazišta za oblikovanje digitalne zbirke koja uključuju usvajanje spoznaja o formatima i standardima elektroničke knjige za elektroničke čitače, programske platforme za stvaranje i prikaz elektroničke knjige i preuzimanje njezinog sadržaja. Također će se prikazati rezultati provedbe projekta koji su zasnovani na analizi anketnih upitnika i komunikacije s korisnicima.

Iskustvo uvođenja besplatne elektroničke knjige na elektroničkom čitaču kao nove knjižnične usluge ujedno potiče na suočavanje s izazovom uključivanja komercijalne elektroničke knjige u ponudu građe na novim medijima i razvojem novih elektroničkih usluga.

Ključne riječi: narodna knjižnica, elektronička knjiga, e-knjiga, elektronički čitač, e-čitač, e-čitač Kindle, Projekt Gutenberg, besplatna elektronička knjiga, izgradnja zbirke elektroničkih knjiga, knjižnične usluge, Američki kutak Knjižnice i čitaonice “Bogdana Ogrizovića”

Summary

In the past years the growing popularity of e-books prompted by the rapid development of a diversity of e-book readers has resulted in the enormous increase in the consumer purchasing of e-readers and the corresponding increase in commercial availability of downloadable e-books.

As the publishing industry is facing great changes in the digital environment, and e-books sales are on the constant rise, libraries are challenged to introduce e-books in their services and to find the way to respond to today's and tomorrow's technology.

The presence of e-books has been the most prominent in the USA, where librarians try to cope with the changes by offering different business models. In the year 2011, the American Corner of the “Bogdan Ogrizović” City Library (The Zagreb City Libraries) launched a pilot project entitled *Introducing free electronic books on the e-book reader Kindle in the library services of the American Corner Zagreb*. E-books and e-book readers have not yet been introduced into Croatian public libraries, so the goals of the project are to establish how to implement new technology into a Croatian library and to involve users in the project through interactive workshops and through a voluntary program.

The paper presents the library experience in the development of a free e-book collection for the e-book reader Kindle DX based on the Project Gutenberg's philosophy and selection, and the access to free content from renowned American magazines and papers available for downloading. The starting points for the development of

a digital collection include: e-book formats and e-book standards for e-readers, e-book platforms for creating and accessing e-book content. The paper also presents the analysis of the survey carried out in the workshops during the project implementation.

The experience gained in this pilot project, which involved the library introduction of e-books on e-readers, will provide the basis for introducing new devices, new media and new services as well as the guidance while taking challenges to introduce commercial e-books and e-book lending.

Keywords: public library, electronic book, e-book, e-reader Kindle, Project Gutenberg, free e-book, e-book collection development, library services, American Corner Zagreb of the Bogdan Ogrizović Library

1. Uvod

Nakon više od pet stotina godina razvoja i upotrebe papirnatih i tiskanih knjiga, razvojem informacijske i komunikacijske tehnologije, elektroničke su knjige sve više zastupljene. Ta je zastupljenost danas najveća u SAD-u, ali širenjem nove tehnologije, odnosno porastom broja digitalnih izdanja knjiga i modela elektroničkih čitača, novi se oblik knjige počinje širiti na europskom tržištu, dok je hrvatsko tržište elektroničke knjige još u nastajanju.

Kako je “bit knjige u njezinoj mogućnosti širenja” (Escarpit),¹ tako su svi sudionici u lancu knjige danas suočeni s potrebom da se prilagode promjenama i pronađu rješenja za dostupnost knjige u njezinu novom digitalnom obliku koji omogućuje jednostavan i brz pristup pisanoj riječi u skladu s potrebama umreženog društva.

Razvojem tržišta elektroničke knjige, knjižnice se nalaze na prekretnici da odgovore izazovu velikih promjena u digitalnom dobu knjige. Prihvatanje novog oblika knjige povezano je s mnogim problemima: nestandardizirani formati elektroničke knjige, pitanje neovisnosti u provođenju nabavne politike, pitanje sustava autorskih prava za digitalni oblik knjige, visoke cijene elektroničke knjige i elektroničkih čitača.

U usporedbi s razvijenom nakladničkom industrijom, naročito u SAD-u gdje elektronička knjiga zauzima sve veći udio u tržištu knjige i bilježi velik porast u prodaji, u Hrvatskoj je elektroničko nakladništvo i tržište elektroničke knjige još uvijek u začecima. Ipak, ostvareni su uvjeti za razvoj elektroničke knjige pokretanjem triju internetskih knjižara (Tookbook, Planet 9 i Vip

¹ Escarpit, R. *Revolucija knjige*. Zagreb : Prosvjeta, 1972.

e-knjižara) koje prodaju hrvatske elektroničke knjige i nude izbor elektroničkih čitača. Sada hrvatski nakladnici trebaju ponuditi veći izbor knjiga kako bi udio elektroničke knjige na tržištu bio značajniji, a cijena elektroničke knjige i elektroničkih čitača prihvatljivija hrvatskim čitateljima. Za hrvatske knjižnice to je ujedno poticaj da ostvare svoju zadaću stvaranjem novih poslovnih modela na temelju iskustava razvijenih tržišta elektroničke knjige i u skladu s potrebama vlastite sredine i korisnika.

U uvjetima kada ne postoje iskustva s elektroničkom knjigom u hrvatskim narodnim knjižnicama, cilj je ovog rada prikazati iskustva i rezultate pilot projekta *Uvođenje besplatne elektroničke knjige uz korištenje elektroničkog čitača Kindle u usluge Američkog kutka Knjižnice i čitaonice Bogdana Ogrizovića* (Knjižnice grada Zagreba) koji je započeo u travnju 2011. godine. Za pripremu i provođenje ove nove knjižnične usluge neophodno je bilo suočiti se s dvostrukim izazovom: upoznati novu tehnologiju koja treba omogućiti oblikovanje nove digitalne zbirke i poučavati knjižničare i korisnike za novu uslugu.

2. Elektronička knjiga i Projekt Gutenberg

Razvojni put elektroničke knjige započeo je dva desetljeća prije pojave World Wide Weba, prije internetske knjižare Amazon i prije spornog Google-ovog projekta digitalizacije knjiga *Google Books* te znatno prije opreznog i sporog prihvaćanja elektroničke knjige kod nakladnika koji elektroničke knjige počinju prodavati u internetskim knjižarama. Prva elektronička knjiga u formatu kakvog poznajemo danas, nastala je 1971. godine s Projektom Gutenberg.²

Te je godine američki student Michael Hart prvim digitaliziranim tekstom ostvario svoju ideju da digitalni medij omogućuje da knjige i informacije postanu besplatno dostupne širokom krugu korisnika. U to vrijeme prije interneta, Michael Hart je shvatio da računalne mreže pružaju neograničenu mogućnost raspačavanja s ciljem širenja znanja i postao začetnik prve digitalne knjižnice. Stvaranjem prvoga elektroničkog dokumenta ručnim unošenjem teksta *Deklaracije o neovisnosti SAD-a*, korištenjem nove tehnologije koju

² Galbraith, James. E-books on the Internet. // No shelf required : e-books in libraries / edited by Sue Polanka. Chicago : American Library Association, 2011. Str. 3.

Michael Hart naziva tehnologijom repliciranja (engl. *Replicator Technology*) kao i utemeljenjem filozofske osnove za stvaranje internetske zbirke elektroničkih knjiga,³ Projekt Gutenberg postat će simbolom digitalizacije i svjetske digitalne knjižnice. Danas Projekt Gutenberg nudi više od 40.000 besplatnih elektroničkih knjiga različitih formata, odnosno sa srodnim grupacijama nudi više od 100.000 elektroničkih knjiga koje se mogu preuzeti ili čitati online. Digitalizaciju i korekturu provodi tisuće dobrovoljaca. Glavno je poslanje projekta poticati stvaranje i raspačavanje elektroničkih knjiga, a pri tome poticati i pomagati sve one koji su zainteresirani za rad na ovome projektu.⁴ Nasuprot današnjim impresivnim statistikama o komercijalno dostupnim elektroničkim knjigama, elektronička se knjiga razvijala desetljećima prolazeći “tihi razvoj” (Gartner)⁵ u kojem su sudjelovali zaljubljenici u knjigu, akademske zajednice i knjižničari. Statistika Projekta Gutenberg također odražava polagani razvoj: deseti naslov dodaje se 1989., objavljivanjem *King James Bible*, stoti naslov 1994., objavljivanjem svih djela Williama Shakespearea, tisućiti naslov 1997. objavljivanjem Danteovog *Pakla*, a 2003. godine Projekt dobiva, objavljivanjem *Magna Carte*, deset tisućiti naslov. Dakle, od samih početaka elektroničku knjigu prate tehnološke promjene (osobna računala, internet, web, OCR – Optical Character Recognition, tj. prati je stalna promjena formata i načina raspačavanja koji određuju mogućnost širenja.⁶ Naglim prodorom elektroničkih čitača i rastom njihove popularnosti među čitateljima, elektronička se knjiga doživljava kao novost, a zaboravlja se činjenica da elektronička knjiga postoji i razvija se već više od četrdeset godina. Četrdeseta obljetnica Projekta Gutenberg obilježavala se 2011. godine, te su njegove zamisli i dostignuća biti važan putokaz u pristupanju pilot projektu o kojemu se govori u ovome radu.

³ The history and philosophy of Project Gutenberg by Michael Hart [citirano: 2012-08-28]. Dostupno na: http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:The_History_and_Philosophy_of_Project_Gutenberg_by_Michael_Hart

⁴ Project Gutenberg mission statement by Michael Hart [citirano: 2012-08-28]. Dostupno na: http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:Project_Gutenberg_Mission_Statement_by_Michael_Hart

⁵ Galbraith, James. Nav. dj. Str. 2.

⁶ Više o tome pogledati u Michael Hart: Changing the world through e-books.

3. Pilot projekt: Uvođenje besplatno dostupnih elektroničkih knjiga uz korištenje elektroničkog čitača Kindlea u usluge Američkog kutka Knjižnice i čitaonice Bogdana Ogrizovića

3.1. Temeljna polazišta

Knjižnica i čitaonica “Bogdana Ogrizovića” (Knjižnice grada Zagreba) šest godina uspješno sudjeluje u svjetskom partnerskom projektu nazvanom *American Corners* u suradnji s Veleposlanstvom SAD-a, s ciljem promicanja kulturne razmjene između dviju kultura. Kako bi i hrvatske korisnike narodnih knjižnica upoznali s digitalnim formatom knjige, *Američki kutak Zagreb / American Corner Zagreb*⁷ dobio je u srpnju 2011. godine na korištenje elektronički čitač Kindle DX. Dodatni je poticaj predstavljalo zanimanje korisnika za mogućnost uvođenja elektroničke knjige, ali i mogućnost uključivanja zainteresiranih korisnika Knjižnice u volonterski rad zahvaljujući suradnji s Koordinacijom volontera Knjižnica grada Zagreba. Time su stvorena polazišta za oblikovanje pilotprojekta *Uvođenja dostupnih i besplatnih elektroničkih knjiga uz korištenje elektroničkog čitača Kindlea u usluge Američkog kutka Knjižnice i čitaonice Bogdana Ogrizovića*.

3.2. Metodologija projekta

Ciljevi ovoga pilot projekta bili su upoznati knjižničare i korisnike s mogućnostima čitanja elektroničke knjige na elektroničkom čitaču i osobnom ili prijenosnom računalu kako bi odgovorili izazovu tehnoloških promjena usmjerenih na čitanje knjige u elektroničkom obliku. Temeljna postavka za provođenje ovoga pilot projekta bila je da treba funkcionirati na dobrovoljnoj osnovi i zanosu sudionika, po uzoru na uspješno funkcioniranje Projekta Gutenberg. Kako je pionirsko uvođenje nove usluge opsežan i zahtjevan posao, volonterski je rad bio potreban i sa strane knjižničarke i uključivanjem korisnice volonterke. Osmišljen je i usuglašen nacrt i program suradnje koordinatorice projekta i volonterke. Važan doprinos u stvaranju i provođenju projekta imalo je osobno iskustvo volonterke u poznavanju elektroničke knjige kao novog medija i u rekreativnom čitanju elektroničkih knjiga na *netbook* računalu te predanost da pruži potporu knjižnici u uvođenju nove usluge.

Provođenje pilot projekta započelo je u travnju 2011. i odvijalo se u tri faze. U prvoj fazi, koja je trajala do lipnja 2011. godine, ispitivale su se mogućnosti i ograničenja u načinu korištenja elektroničkog čitača Kindle u hrvatskoj narodnoj knjižnici i utvrđivala načela za izgradnju zbirke besplatno

⁷ Više o Američkom kutku Knjižnice i čitaonice Bogdana Ogrizovića dostupno na: <http://www.arhiva.kgz.hr/american-corner/eng/index.asp?cat=acz>

dostupnih elektroničkih knjiga i časopisa. Nasuprot besplatnoj elektroničkoj knjizi, spoznaje o različitim formatima i standardima komercijalne elektroničke knjige, programskim platformama za stvaranje i prikaz elektroničke knjige i preuzimanje njezinog sadržaja uz nove uvjete i modele poslovanja za knjižnice, pokrenule su propitivanje mogućnosti uvođenja sadržaja u obliku elektroničkih knjiga u knjižnice na primjeru iskustava američkih narodnih knjižnica. Usvajanje spomenutih vještina i znanja o novom digitalnom okruženju bilo je usmjereno na pripremanje radionica za korisnike.

U drugoj fazi, koja se odvijala od sredine rujna do sredine prosinca 2011., provedeno je dvadeset i šest radionica za korisnike Knjižnica grada Zagreba i za sve zainteresirane građane. Poučne radionice pokrenute su sa svrhom populariziranja čitanje elektroničkih knjiga i pružanja pomoći u prihvaćanju novih tehnologija. Anketnim upitnikom koji je polaznicima ponuđen tijekom radionica, također se nastojalo utvrditi koliko polaznici prihvaćaju mogućnost korištenja elektroničke knjige i elektroničkog čitača u knjižnici i kako procjenjuju čitanje na novom mediju, odnosno koliko uopće znaju o elektroničkoj knjizi i imaju li iskustvo čitanja elektroničke knjige. U trećoj fazi, koja je počela krajem veljače 2012. godine, korisnicima je za samostalno korištenje dostupan elektronički čitač Kindle u prostoru čitaonice. Ova je završna faza projekta bila usmjerena i na sažimanje rezultata i daljnje razvijanje nove usluge.

3.3 Rezultati projekta i rasprava

3.3.1 Elektronički čitač Kindle i format elektroničke knjige

Elektronički čitač Kindle nije bio prvi elektronički čitač na tržištu, ali upravo njegovo pojavljivanje na američkom tržištu 2007. godine i širenje na svjetsko tržište u posljednje dvije godine u sklopu najveće internetske knjižare Amazon.com predstavlja prekretnicu u širenju popularnosti elektroničke knjige u širokom krugu čitatelja. Narodne knjižnice u SAD-u počele su uvođiti elektroničku knjigu kako bi odgovorile potrebama korisnika u digitalnom dobu knjige, a prema izvješću Američkoga knjižničarskog društva / American Library Association (ALA) 76 posto američkih narodnih knjižnica posuđuje elektroničku knjigu.⁸

⁸ Libraries, patrons, and e-books. // Pew Internet, A project of Pew Research Center, 22 June 2012 [citirano: 2012-8-21]. Dostupno na: <http://libraries.pewinternet.org/2012/06/22/libraries-patrons-and-e-books/>

Amazon Kindle predstavlja programsku platformu za stvaranje i prikaz elektroničkih knjiga kompanije Amazon.com. Od 2007. godine, kompanija je stalno usavršavala tehnologiju i ove je godine pustila na tržište petu verziju uređaja *Kindle Paperwhite*.⁹ Iskustvo hrvatske narodne knjižnice, o kojemu je riječ u ovom radu, nastalo je u sklopu pilot projekta Američkog kutka Zagreb i temelji se na elektroničkom čitaču Kindle DX, verziji uređaja iz drugog naraštaja namijenjene za područje SAD-a. Tehnološka prednost ovog uređaja u to vrijeme bila je bežični mrežni servis za preuzimanje sadržaja nazvan Whispernet, ali kojeg nije bilo moguće pokrenuti zbog nemogućnosti registracije uređaja izvan područja SAD-a. Stoga se koristilo prijenosno računalo za prenošenje sadržaja internetom s Amazonove stranice ili s Projekta Gutenberg na elektronički čitač, a računalo je također služilo za pohranu i organizaciju cjelokupne digitalne zbirke uz podršku besplatnog programa Calibre.

Tehničke značajke: prednosti i ograničenja za provođenje projekta

Tehničke značajke uređaja koje su prepoznate za potrebe predstavljanja elektroničke knjige i digitalnih novina i časopisa obuhvaćaju sljedeće prednosti:

- zaslon dijagonale 24,6 cm s rezolucijom 1200x824 piksela;
- zaslonska tehnologija elektroničkog papira pod nazivom elektronička tinta (engl. *Electrophoretic Ink, E-Ink*) i s kontrastom u 16 nijansi sive boje, engl. *E-Ink Pearl*
- senzor pokreta mijenja prikaz (vodoravno/okomito) ovisno o položaju čitača;
- dugi vijek trajanja baterije: jedan tjedan na mreži do tri tjedna izvan mreže;
- 4GB prostora – 3,3 GB memorije dostupno korisniku, što omogućuje pohranu 3.500 elektroničkih knjiga bez slikovnih prikaza;
- podrška za PDF datoteke;
- spremanje i slušanje zvučnih zapisa u MP3 formatu;
- podcrtavanje teksta i pravljenje bilježaka i korištenje USB-a za prijenos dokumenata;
- označivanje stranica (*bookmark*);
- pretvorba teksta u govor (engl. *Text-to-Speech – TTS*) za slušanje teksta.

⁹ Kindle Paperwhite – the ultimate reading experience [citirano: 2012-09-12]. Dostupno na: <http://www.amazon.com/gp/product/B008GEKXUO/>

Spomenute prednosti odgovarale su osnovnoj zamisli pilot projekta da pokaže pogodnosti elektroničkih čitača i omogući pristup brojnim i raznovrsnim digitalnim periodičnim publikacijama i elektroničkim knjigama s ciljem poučavanja, ali i ispitivanja korisničke populacije o potrebi i zanimanju za digitalnim sadržajima na elektroničkom čitaču.

Uređaj je također opremljen rječnikom engleskog jezika, što je omogućilo upoznavanje najznačajnije značajke u odnosu na tradicionalnu knjigu: riječi elektroničke knjige se pretvaraju u hipertekst i otvaraju natuknicu u rječniku ili se mogu povezati sa stranicom Wikipedije ili internetske tražilice. U slučaju ovog uređaja Kindle DX, nemogućnost nadogradnje bežičnom mrežom, ali i poučavanja korisnika kako brzo i lako preuzeti digitalne sadržaje i koristiti pretraživač, predstavljalo je značajno ograničenje u predstavljanju nove tehnologije. Ostale mogućnosti koje omogućuje bežični pristup Kindlea: pohrana sadržaja u oblaku i sinkronizacija čitanja na različitim uređajima. To znači da je moguće preuzimanje programa *Kindle for PC* ili *Kindle for iPad* ili prema drugim platformama jer Amazon dopušta registraciju šest uređaja na jednom računu za Kindle.

Preuzimanje sadržaja

Sljedeći korak u prvoj fazi projekta bio je svladati kako se preuzima željeni sadržaj. Upravo najviše poteškoća stvara to što svaki proizvođač elektroničkog čitača koristi svoj program, što znači da su digitalni formati različiti, štoviše, međusobno nekompatibilni i suparnički. Svaki uređaj također ima svoj identifikacijski kod koji je nužan za preuzimanje elektroničkih knjiga i nije moguće elektroničku knjigu prenijeti drugom korisniku. Ova ograničenja izdavače elektroničkih knjiga štite od piratstva.

Amazonov Kindle podržava MOBI (poznat kao Mobipocket ili PRC) format jednostavne i manjkave semantičke strukture koji tek omogućuje kretanje kroz elektroničku knjigu sadržajem knjige ili stranicama koje nisu paginirane poput tiskane knjige, nego su obilježene lokacijskim brojem. Ovaj format omogućuje preuzimanje elektroničkih knjiga koje nisu zaštićene autorskim pravom i besplatno su dostupne. Projekt Gutenberg u svojoj bazi besplatnih elektroničkih knjiga, uz brojne formate, ima i format za Kindle pa se preuzimanje može jednostavno provesti. Besplatni program Calibre, koji između brojnih funkcija upravljanja digitalnim objektima i zbirkama, također omogućuje preuzimanje besplatno dostupnih sadržaja iz digitalnih novina i časopisa te njihovo pohranjivanje u Kindleovom formatu.

Za preuzimanje komercijalne knjige, knjige zaštićene autorskim pravom, Amazon ima vlasnički AZW format, odnosno .mobi koji je prerađen za DRM

format. To znači da je cilj tehnologije upravljanja autorskim pravima, odnosno pravima na digitalnu građu (engl. *Digital Rights Management* - DRM) ograničiti mogućnosti korisnika elektroničkih knjiga: prava su vezana za određeni uređaj, računalo ili elektronički čitač i ne dopuštaju slobodno korištenje sadržaja za ispis ili citiranje i posudbu drugoj osobi. Takvo upravljanje autorskim pravima više ne znači da se elektronička knjiga kupuje, nego se uzima u nam. Time nakladnik ima mogućnost povući određeni naslov knjige i onemogućiti pristup sadržaju. Nakladnici, odnosno raspačavatelji elektroničkih knjiga daju mogućnost pohranjivanja kupljenih elektroničkih knjiga, ali i svih popratnih bilježaka čitatelja u njihovom oblaku, čime se dovodi u pitanje zaštita privatnosti, posebice čitateljskih navika i ponašanja korisnika.

Za razumijevanje elektroničke knjige i rasprave o mogućnostima korištenja u knjižnici, kao i za osobne potrebe, treba znati koji formati elektroničkih knjiga prevladavaju. EPUB (engl. *Electronic Publication*) danas se sve više smatra standardom u elektroničkom nakladništvu, 2007. godine prihvatio ga je kao standard Međunarodni forum za digitalno nakladništvo (engl. *International Digital Publishing Forum* – IDPF, www.idpf.org/specs.html). Ipak, problem u uspješnom standardiziranju jednog formata i dalje ostaje u DRM-u jer svi nakladnici dodaju DRM u format elektroničke knjige tako da se kupovinom knjige njezina upotreba veže uz određeni elektronički čitač ili platformu. Tako se ista EPUB datoteka čita drukčije na različitim elektroničkim čitačima. Na početku razvoja elektroničkog nakladništva, elektroničke knjige bile su dostupne samo u dva formata, a prisutni su i danas: OEB (engl. *Open eBook*) i PDF (engl. *Portable Document Format*). Adobeov PDF format poznat je korisnicima računala po svojoj važnoj prednosti da zadržava izgled stranice zahtjevnijih dokumenata, ali je statičan i ne može se prilagoditi zaslonu računala i elektroničkih čitača. Oni su također zaštićeni DRM-om, a za čitanje svih spomenutih formata potrebno je koristiti program za čitanje Adobe Digital Editions, koji ujedno omogućuje i prijenos elektroničkih knjiga na druga računala ili elektroničke čitače (npr., Sony Reader). Zvučne elektroničke knjige dostupne su u dva formata: WMA (Windows Media Audio) i MP3, koji također imaju DRM zaštitu. Dakle, sve spomenuto upućuje da u prijelazu s tiskanog na digitalni oblik knjige, u središtu rasprava su tehnološki problemi vezani uz strah nakladnika od dominacije jednog od vlasničkih programa i platformi za elektroničku knjigu, kao i strah od piratstva i ekonomskog gubitka.

Također je važno da danas široka javnost određuje elektroničku knjigu kao tekst koji se može preuzeti na male prijenosne uređaje kao što su pametni

telefoni, elektronički čitači. Stoga se odluka o uvođenju nove usluge mora voditi mogućnostima korisnika da posjeduju takve uređaje ili ih knjižnica treba ponuditi za posudbu.

Sve spomenuto upućuje da prije uvođenja elektroničke knjige kao nove vrste građe, treba odlučiti koji će formati elektroničke knjige biti zastupljeni, budući da nema kompatibilnosti između proizvođača čitača i izdavača (npr., vlasnik Kindlea elektroničke knjige može kupiti samo preko Amazona, ali ne i od Barnes and Noblea i drugih izdavača). Posebno je važno da su nakladnici i internetske platforme za elektroničku knjigu dostupni samo za određena geografska područja (npr., Barnes and Noble obuhvaća američko područje).

Dodatnu poteškoću u odluci da uvede elektroničku knjigu kao novu vrstu građe, za knjižnice predstavlja činjenica da nakladnici na razvijenim tržištima elektroničke knjige ograničavaju ili onemogućuju posudbu elektroničke knjige ili određuju koje knjige mogu knjižnice nabaviti za posudbu i pod kojim uvjetima koji se određuju ugovorom, odnosno licenciranjem. Ta odluka da elektroničku knjigu ponude na elektroničkom čitaču dodatno se komplicira nejasnom i nedosljednom primjenom odredbi za posudbu elektroničkih čitača s knjigom za posudbu. Može se zaključiti da se gore spomenuta ograničenja nakladnika prema nabavi i javnoj posudbi elektroničke knjige u knjižnicama rukovode ekonomskim interesima i shvaćanjem da dostupnost elektroničke knjige u knjižnicama znači prestanak zanimanja za kupovinu elektroničke knjige.

3.3.2. *Knjižničari i elektronička knjiga na tržištu – američko iskustvo*

U SAD-u je 2010. godina bila prekretnica za širenje elektroničke knjige jer prodaja elektroničke knjige prvi put u Amazonu nadmašuje klasičnu knjigu zahvaljujući prodoru elektroničkih čitača Kindle. Otada udio elektroničke knjige stalno raste: prema istraživanju *BookStats (Udruženje američkih nakladnika i Book Industry Study Group)*, početkom 2012. iznosio je 27 posto. Istodobno raste i zastupljenost elektroničkih čitača i tableta: 19 posto Amerikanaca posjeduje elektronički čitač i 19 posto posjeduje tablet. U veljači 2012., istraživanja analitičke kuće Pew pokazala su da je jedna petina (21 posto) Amerikanaca starijih od 16 godina pročitala tijekom godine jednu elektroničku knjigu (4 puta više nego 2009.) i jednu tiskanu.¹⁰ Američke narodne knjižnice odgovorile su na promjene na tržištu knjige ponudom elektroničke

¹⁰ The rise of e-reading. // Pew Internet, A project of Pew Research Center, 4 April 2012. [citirano: 2012-8-21]. Dostupno na: <http://libraries.pewinternet.org/2012/04/04/the-rise-of-e-reading/>

knjige u knjižnicama. Tranzicija prema digitalnom mediju nije bila jednostavna budući da nakladnici nisu spremni elektroničke knjige ponuditi izravno knjižnicama. Kako bi knjižnice mogle ponuditi elektroničku knjigu, čine to preko posrednika koji ima ulogu raspačavatelja (danas poznati pod nazivima agregator, vendor, agent) za razne nakladnike i osigurava platformu za pretraživanje kataloga elektroničkih knjiga i preuzimanje građe za korisnike i upravljanje digitalnom zbirkom i statističkim pokazateljima za knjižničare. Oni su davatelji licencija knjižnicama, a licencni ugovor nužno uključuje upravljanje digitalnim pravima ili pravima za digitalnu građu (DRM). Premoć među raspačavateljima za narodne knjižnice preuzela je privatna tvrtka OverDrive (Cleveland, Ohio) koja u suradnji s narodnim knjižnicama oblikuje platformu sa značajkama koje zadovoljavaju poslovanje knjižnica i potrebe nakladnika za zaštitom i raspačavanjem. Elektroničke knjige su dostupne u tri osnovna formata: PDF, Mobipocket, EPUB, iako nakladnici daju prednost EPUB-u. Rastom popularnosti elektroničke knjige i elektroničkih čitača, američke narodne knjižnice oprezno su ispitivale i mogućnost posudbe elektroničkog čitača zajedno s elektroničkom knjigom, što čini novu uslugu, ali i sredstvo za poučavanje korisnika. U približavanju nove tehnologije, treći je izbor za knjižnice poučavanje u obliku ponude različitih uređaja, elektroničkih čitača, tableta kako bi svima bili dostupni, a korisnici tako iskušavaju i uče o novim medijima za čitanje digitalnog oblika knjige (engl. *gadget zoo*, *petting zoo*).

Ipak, u prijelazu na novi medij, tehnološki problem zaštite i sigurnosti, za nakladnike i knjižničare u središte stavlja pitanje autorskog prava. Nabavljena građa oduvijek je u knjižnicama postajala trajno vlasništvo, a knjižnice su odlučivale koje će knjige kupiti i koristiti za javnu posudbu. To su činile slijedom iscrpljivanja prava raspačavanja nakon prve prodaje (engl. *first sale doctrine*). Razvojem elektroničkog nakladništva za elektroničku građu zaštićenu autorskim pravom daje se pravo pristupa, a građa se koristi na temelju licencije koja se dobiva potpisivanjem licencnog ugovora. Potpisivanjem ugovora autor ili nositelj prava odlučuju o uvjetima pristupa nekom djelu, pa se pravo prve prodaje ne može primijeniti. Posudba elektroničke građe definira se kao usluga i iscrpljivanje prava raspačavanja ne može se primijeniti. Licencni ugovori tehnološkom primjenom DRM-a također zakidaju slobodno korištenje djela za uporabu citata, umnožavanja ili raspačavanja bez dopuštenja nositelja autorskog prava – sva se navode u iznimkama i ograničenjima od autorskog prava (u anglosaksonskom pravu poznato kao *fair use* ili “poštena upotreba ili postupanje”). U tako promijenjenim modelima poslovanja u digitalnom okruženju, a koji su izvan poznatih pravnih okvira, knjižnice

plaćaju visoku cijenu elektroničke knjige,¹¹ što pokazuje primjer borbe titana Amazona i Applea uz “Veliku šestoricu” (*Big Six*)¹² za tržište elektroničke knjige, američke knjižnice pokreću inicijative za izradu vlastitih programskih rješenja za potporu prava *first sale* i *fair use*, kao i vlastite platforme kojima bi zamijenile raspačavatelje elektroničke knjige. Rješavanje ključnog problema sigurnosti koja ne ugrožava tržišne interese i komercijalnu eksploataciju djela postavlja strateška pitanja pred Američko knjižničarsko društvo.

3.3.3. Elektronička knjiga na europskom tržištu

Postupna afirmacija i usvajanje elektroničke knjige u američkoj javnosti pokazuje da njezina zastupljenost proizlazi iz nakladničkih pothvata razvijanog elektroničkog nakladništva i velike ponude u internetskim knjižarama, ali i prihvaćenosti elektroničke knjige ne samo u akademskim sredinama, nego u školskim i narodnim knjižnicama.

Prati li se zastupljenost elektroničke knjige u Europi, statistike govore o slabom prometu elektroničkom knjigom. U ukupnoj prodaji knjiga, elektronička knjiga je na europskom tržištu knjige zastupljena tek s 1,6 posto, jedino na razvijenijem britanskom tržištu udio elektroničke knjige iznosi 6 posto.¹³ Prema podacima iz 2011. godine, koje je objavila IFLA, nasuprot snažnom širenju tržišta elektroničkom knjigom u Sjevernoj Americi i Aziji, posebice u SAD-u, Kini, Južnoj Koreji i Japanu, tržište elektroničkom knjigom u Europskoj uniji u različitim jezičnim kulturama pokazuje jedino veću zastupljenost lako dostupnih elektroničkih knjiga s engleskoga govornog područja, a značajnije su zastupljeni tek njemački i francuski naslovi i nakladnici.¹⁴

¹¹ ALA decries Hachette's 220 percent library e-book price increase [citirano: 2012-09-14]. Dostupno na: <http://www.ala.org/news/pr?id=11450>

¹² Više o Velikoj šestorici i antitrustovskoj parnici dostupno na: http://www.newyorker.com/reporting/2012/06/25/120625fa_fact_auletta (Annals of Communications: Paper Trail. Ken Auletta // New Yorker, 25 June 2012) i <http://www.nybooks.com/blogs/nyrblog/2012/apr/26/how-books-will-survive-amazon/> (How Books Will Survive Amazon. Jason Epstein. // New York Review of Books Blog, 26 April, 2012).

¹³ O'Brien, Kevin. Tentative deal on e-book prices is reached in Europe. // New York Times, 19 September 2012. [citirano: 2012-09-20]. Dostupno na: http://www.nytimes.com/2012/09/20/business/global/agreement-could-end-europes-e-book-price-fixing-inquiry.html?_r=0

¹⁴ IFLA E-lending background paper [citirano: 2012-09-3]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/files/assets/clm/publications/ifla-background-paper-e-lending-en.pdf>

Takvo se stanje pripisuje nespremnosti tradicionalnih nakladnika da prihvate rizik. Potaknuti uspjehom elektroničkog čitača Kindle, koji je od 2009. godine bio dostupan i u nekim europskim zemljama, ali bez suvremenih naslova na europskim jezicima, europski nakladnici i knjižari, posebice knjižarski lanci u Njemačkoj i Francuskoj, počeli su se tijekom 2010. godine baviti strategijom izgradnje infrastrukture za raspacavanje i prodaju elektroničke knjige. Statistički podaci u posljednje dvije godine bilježe porast prometa elektroničkom knjigom i korištenja elektroničkih čitača.

Dodatnu poteškoću za europske nakladnike predstavlja cijena elektroničke knjige, koja je za većinu zemalja Europske unije opterećena visokom stopom PDV-a kojom se elektroničku knjigu oporezuje kao svaku drugu robu, za razliku od tiskane knjige za koju se primjenjuje umanjena stopa poreza na dodanu vrijednost. Stopa PDV-a za tiskanu knjigu kreće se od 4 posto do 7 posto, a za elektroničku knjigu od 18 do 20 posto. U 2012. godini, tek su dvije europske zemlje uvele umanjenu stopu PDV-a na elektroničku knjigu (Luxemburg i Francuska, 3 posto i 7 posto). Za razliku od europskih zemalja, u SAD-u se primjenjuje smanjeni porez za elektroničku knjigu, te se ovisno o državi kreće od 1 posto (ili ispod 1 posto) do 10 posto ili ga uopće nema.¹⁵

Kako bi se u zemljama EU stvorili uvjeti koji će afirmirati elektroničku knjigu, Europska komisija je organizirala okrugli stol za nakladnike, knjižare i mrežne operatere kao poticaj za stvaranje jedinstvenoga europskog tržišta elektroničkom knjigom te je potpisana *Deklaracija o elektroničkim knjigama*.¹⁶ Deklaracijom se određuje da elektronička knjiga treba biti oslobođena ograničenja teritorijalne pripadnosti, različitih platforma i uređaja za čitanje elektroničke knjige, a ističe se važnost uvođenja neutralnog PDV-a na elektroničku knjigu koji će zadovoljiti zanimanje za elektroničku knjigu bez nanošenja štete prodaji tiskane knjige.

Na 20. konferenciji EBLIDA/NAPLE, održanoj u svibnju 2012. u Kopenhagenu, pokrenuta je široka rasprava o slobodnom pristupu informacijama, obrazovanju, kulturi za sve europske građane. U digitalnom okruženju, ta je uloga knjižnice dovedena u pitanje jer pravo pristupa i posudbe elektroničke

¹⁵ O'Brien, Kevin. European e-book sales hampered by tax structure. // New York Times, 2 December 2011. [citirano: 2012-09-20]. Dostupno na: <http://www.nytimes.com/2011/12/02/technology/eu-e-book-sales-hampered-by-tax-structure.html?ref=valueaddedtax>

¹⁶ European Commission eBook round table : Declaration on ebooks. 26 June 2012. [citirano: 2012-09-20]. Dostupno na: http://ec.europa.eu/information_society/media_taskforce/publishing/e_book/index_en.htm

knjige određuju nakladnici. Stoga je na Konferenciji istaknuto da je potrebno provesti promjene pravnog okvira te odgovoriti zahtjevu vremena za stvaranjem novih modela poslovanja za sve sudionike na tržištu elektroničke knjige. Aktivno zagovaranje za novu važnu ulogu knjižnica u digitalnom okruženju pokrenuto je predstavljanjem dokumenta *Europske knjižnice i izazovi elektroničkog nakladništva*.¹⁷

3.3.4. Izgradnja digitalne zbirke besplatno dostupnih elektroničkih knjiga i časopisa za elektronički čitač Kindle

Obuhvativši sve tehnološke značajke elektroničkog čitača Kindle, ali i sva spomenuta ograničenja te praktične probleme koje knjižnica ima želi li uvesti elektroničke knjige kao novu vrstu građe i elektronički čitač za pristup elektroničkoj građi, jedino logično i moguće rješenje bilo je opredijeliti se za besplatnu elektroničku knjigu. U tom trenutku u Hrvatskoj ne postoje internetske knjižare, elektronički čitači su još uvijek rijetkost i nema naznaka o izgradnji javne ili komercijalne platforme za elektroničke knjige.

Odluka o stvaranju zbirke elektroničkih knjiga vodila se osnovnim ciljem pilot projekta da se nova tehnologija i čitanje elektroničke knjige na elektroničkom čitaču približi širokoj korisničkoj populaciji, ali i prethodno spomenutim načelima Projekta Gutenberg i brojnih suvremenih nasljednika te zamisli da umreženost i internet svima omogućuju slobodan pristup i razmjenu zamisli i kulturnih dostignuća. Stoga je Projekt Gutenberg (www.gutenberg.org) kao najstarija digitalna knjižnica koja potiče stvaranje, pohranjivanje i raspačavanje elektroničkih knjiga na dobrovoljnoj osnovi bila pouzdan i bogat izvor za izgradnju početne zbirke elektroničkih knjiga. Projekt Gutenberg pruža slobodan pristup za više od 40.000, odnosno sa srodnim grupacijama, više od 100.000 elektroničkih knjiga. Dio digitalne zbirke sadrži zvučne knjige koje nastaju čitanjem volontera u sklopu srodnog projekta LibriVox. (<http://librivox.org>). *Besplatno ili slobodno*, to nije dvojba koja postoji za korisnike te digitalne knjižnice (s obzirom na dvojako značenje engleske riječi *free*) jer svi su sadržaji u potpunosti slobodni ne samo za potrebe pojedinaca, nego svih zainteresiranih ustanova ili srodnih internetskih grupacija bez dobivanja suglasnosti, štoviše svi se oblici primjene i korištenja objavljuju na mrežnom

¹⁷ Više o 20. konferenciji EBLIDA/NAPLE dostupno na: <http://db.dk/copenhagen2012>.

mjestu Projekta Gutenberg.¹⁸ To na mnogim mrežnim mjestima digitalnih knjižnica nije moguće jer se digitalnim sadržajima može samo pristupiti online ili ih se može preuzeti samo za osobne potrebe. Velika je prednost u dostupnosti sadržaja i to što su elektroničke knjige dostupne u brojnim formatima, uključujući i format za elektronički čitač Kindle. Ipak, pri preuzimanju građe trebati znati da građa podliježe američkom zakonu o autorskom pravu (autorsko pravo prestaje za djela tiskana prije 1923.) ili autorskom pravu partnerske zemlje (npr., australski uzima godinu autorove smrti prije 1955.), stoga za javno korištenje treba poštivati hrvatski zakon o autorskom pravu (70 godina nakon autorove smrti).

Odabir elektroničke građe, elektroničkih knjiga, elektroničkih časopisa i novina, slijedio je poznate i postojeće korisničke potrebe u Knjižnici. Sva odabrana djela preuzimana su s mrežnog mjesta Projekta Gutenberg, prvo na računalo Američkog kutka, koje je služilo kao arhivska baza podataka za projekt, a zatim su se odabrana djela prenosila na elektronički čitač Kindle. Na zahtjev korisnika, pohranjeni se naslovi mogu prenijeti na elektronički čitač ili preuzeti s mrežnog mjesta. Zbirka sadrži klasična djela svjetske književnosti na engleskom jeziku, s posebnim naglaskom na američkim autorima.

Izbor periodike temeljio se na postojećoj ponudi tiskanih američkih časopisa, ali je i znatno proširen besplatno dostupnim sadržajima sedam uglednih američkih novina poput *The Boston Globe*, *Chicago Tribune*, *The Christian Science Monitor*, *San Francisco Chronicle*, *The Seattle Times*, *Los Angeles Times*, *The Washington Times*.

Ukupno osamnaest dnevnih novina i časopisa tjedno i mjesečno se ažurira preuzimanjem sadržaja besplatnim programom Calibre. Upravljanje cjelokupnom elektroničkom zbirkom također se provodi programom Calibre.

Digitalna zbirka trenutačno broji više od 250 naslova elektroničkih knjiga i zvučnih elektroničkih knjiga. Kako knjige Projekta Gutenberg nisu zaštićene autorskim pravima, ne postoji zaštita DRM-om, na elektroničkom čitaču je moguće svaki tekst i slušati. Za sada, u sklopu Američkog kutka i Odjela knjiga na stranim jezicima Knjižnice Bogdana Ogrizovića, prednost imaju tekstovi engleskoga govornog područja, ali Projekt Gutenberg također nudi klasična djela brojnih velikih i malih svjetskih jezika. U skladu s poticanjem kulturnih

¹⁸ No cost or freedom? [citirano: 2012-08-30]. Dostupno na: http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:No_Cost_or_Freedom%3F

različitosti, na zahtjev korisnika, nastoji se pronaći besplatna elektronička knjiga. Na hrvatskom jeziku, nažalost, ne postoje elektroničke knjige u sklopu Projekta Gutenberg, a ona djela koja postoje na drugim mrežnim mjestima, mogu se čitati online: npr., Besplatne elektroničke knjige Društva za promicanje književnosti na novim medijima (<http://www.elektronickeknjige.com/>) i Zbirka književnih djela na hrvatskom jeziku (<http://dzs.ffzg.unizg.hr/popis.htm>).

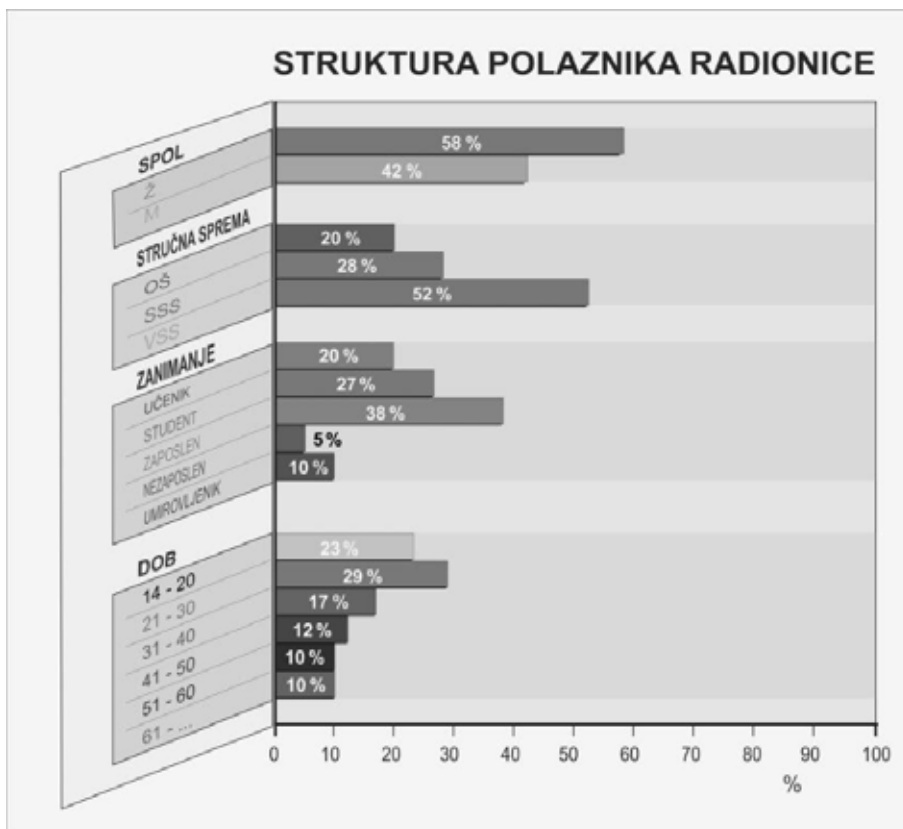
Uz posebnost Projekta Gutenberg kao “prvog tvorca elektroničke knjige”, čije se elektroničke knjige također preuzimaju na brojna druga mrežna mjesta poput Internetskog arhiva (www.archive.org), ManyBooks.net, Feedbooks.com i dr., postoje brojne mrežne digitalne knjižnice te svjetski i nacionalni projekti koji čine elektroničku knjigu i brojne digitalne sadržaje koji su dio kulturnog bogatstva i naslijeđa, dostupne svakome: Universal Digital Library – *Million Book Collection* (www.ulib.org), International Children’s Digital Library (<http://en.childrenslibrary.org/>), Open Library (www.openlibrary.org), Children’s Books Online: The Rosetta Project (<http://www.childrensbooksonline.org/index.htm>), Public Library of Science (www.plos.org), Europeana (<http://www.europeana.eu/portal/aboutus.html>) i dr. Uza spomenuta mrežna mjesta, postoje mjesta koja se razvijaju kao servisi koji olakšavaju snalaženje u mnoštvu digitalnog sadržaja na mreži tako da pronalaze značajne sadržaje i poveznice omogućuju online pristup ili preuzimanje besplatnih sadržaja, npr., Internet Public Library (www.ipl.org), Open Culture (www.openculture.com), Digital Book Index (www.digitalbookindex.org) i sl. Nasuprot neprofitnim projektima, treba istaknuti primjere internetskih divova, velikih internetskih korporacija, poput Amazona (*Free Popular Classics* - www.amazon.com/s/?node=2245146011) i Googlea (*Google Books* – <http://books.google.com>), koji osim komercijalne ponude osiguravaju dostupnost milijunima besplatnih elektroničkih knjiga.

3.3.5. Poučne radionice i analiza anketnih upitnika

Poučne radionice odvijale su se u malim skupinama (2-4 polaznika). Cilj je radionica bio da se u razgovoru s polaznicima prvo utvrdi čitaju li knjigu u elektroničkom obliku i zanima li ih uopće mogućnost da im elektronička knjiga bude dostupna u knjižnici i na koji način. Nakon inicijalnog razgovora, polaznici su upoznati s načinom korištenja elektroničkog čitača i preuzimanjem digitalnih sadržaja te s izborom koji se nudi na elektroničkom čitaču u

knjižnici. *Upitnikom o elektroničkoj knjizi i elektroničkom čitaču Kindle* na kraju radionice korisnici su mogli i pismeno iznijeti svoja zapažanja i potrebe.

U radionicama je sudjelovalo 90 polaznika svih dobnih i obrazovnih skupina.

Slika 1. Struktura korisnika radionica

Uglavnom su korisnici Knjižnica grada Zagreba (93 posto) i najviše posuđuju književnost (56 posto) i stručnu literaturu (36 posto), a najmanje koriste periodiku (0,6 posto). Usluge Američkog kutka koristili su manje (30 posto) od usluga Knjižnice. Svi su zainteresirani za elektroničke knjige, iako se 66 posto nije služilo elektroničkom knjigom. Elektroničkim čitačem nije se služilo 74 posto polaznika. Oni koji su se susreli s elektroničkim čitačem, koristili su elektronički čitač Kindle (26 posto).

Slika 2. Iskustva polaznika u korištenju elektroničke knjige i elektroničkog čitača

Analizom anketnih upitnika nakon provedene pouke, svi su pohvalili mogućnost korištenja elektroničkog čitača u knjižnici i smatraju da su radionice korisne, a većina (93 posto) je zainteresirana za mogućnost posuđivanja elektroničkih knjiga. Ipak, 25 posto polaznika smatra da ne bi posudili elektronički čitač umjesto papirnate knjige.

Slika 3. Zanimanje polaznika za posudbu elektroničke knjige i elektroničkog čitača

Na pitanje o tome što bi željeli čitati na elektroničkom čitaču, odgovorili su da ih najviše zanima beletristika, suvremena i žanrovska književnost (60 posto), stručna i znanstvena literatura (25 posto) te novine i časopisi (15 posto).

Slika 4. i Slika 5. Interesna struktura polaznika: tiskana – elektronička građa

Iako zbirka na elektroničkom čitaču sadrži elektroničke knjige na engleskom jeziku, postoji zanimanje za elektroničke knjige na hrvatskom i njemačkom jeziku. Nakon predstavljanja, polaznici su također u anketnom upitniku zabilježili svoje dojmove i zapažanja o prednostima i nedostacima čitanja elektroničkih knjiga na elektroničkom čitaču:

Tablica 1: Prednosti i nedostaci čitanja na elektroničkom čitaču prema zapažanjima korisnika u Anketnom upitniku

Prednosti čitanja na e-čitaču	Nedostaci čitanja na e-čitaču
pohranjuje veliki broj knjiga - lagan i tanak	crno-bijeli prikaz, bez boje - pitanje kontrasta
jednostavnost i preglednost korištenja	nekompatibilnost formata
čiste i neoštećene stranice pri korištenju – trajnost	bez dizajna i mirisa knjige kao uporabnog predmeta
ekran ugodan za čitanje - bez refleksije	osjetljivost na oštećenja
mogućnost povećavanja slova	visoka cijena uređaja i knjiga
pretvorba teksta u govor	
dostupnost teksta - brzina i pretraživost	
brza dostupnost sadržaja - bežična veza	
bilježenje napomena i označavanje u tekstu	
ovisi o prilici: putovanja, učenje jezika	

U nedostatku sveobuhvatnih istraživanja o čitanju i elektroničkoj knjizi,¹⁹ posebice o zanimanju korisnika knjižnica za elektroničku knjigu i o njezinom utjecaju na knjižnično poslovanje, ove su radionice pokazale da postoji potreba i zanimanje korisnika za elektroničku knjigu.

Pozitivne reakcije i iznenađenje korisnika i polaznika da knjižnica može ponuditi pouku i stručnu podršku pri upoznavanju s novim medijem za čitanje, potvrđuje osnovnu ulogu knjižnice i knjižničara da osigura slobodan pristup informacijama i sadržajima na svim medijima. U digitalnom dobu knjige, sve se više preispituje gubi li knjižnica svoju ulogu, ali iz susreta s korisnicima i knjižničarima, koji su pokazali izrazito zanimanje, očekivanja korisnika pokazuju da knjižnice i knjižničari trebaju ići korak ispred korisnika. I na kraju, spomenuto potvrđuje i volontersko uključivanje korisnice u pilot projekt, kao i njezina odluka da svoje zanimanje za elektroničku knjigu tijekom volontiranja potvrdi kupovinom vlastitog elektroničkog čitača.

3.3.6. Pružanje nove usluge korištenja elektroničkog čitača Kindle

Sljedeći korak u poučavanju i promidžbi nove usluge korištenja elektroničkog čitača Kindle bio je ponuditi elektronički čitač za samostalno korištenje te i na taj način nastaviti ispitivati zanimanje i potrebe korisnika. Korisnicima

¹⁹ U veljači 2012. udruga Knjižni blok objavila je rezultate ankete *Istraživanje tržišta knjiga u RH-a* koju je proveo Centar za istraživanje tržišta GfK Hrvatska.

su na raspolaganju pisane upute na hrvatskom jeziku i uvjeti korištenja, ali i pomoć knjižničara ili volontera. Nažalost, uslugu posudbe besplatnih elektroničkih knjiga nije moguće ostvariti jer knjižnični sustav ne podržava posudbu elektroničke knjige. Umjesto toga, korisnicima se uz predočenje osobne iskaznice i vlastoručni potpis kojim prihvaćaju *Uvjete posudbe* predaje uređaj na korištenje. Kao prijelazno rješenje, nameće se katalogiziranje i inventariziranje besplatnih elektroničkih knjiga poput tiskanih, što omogućuje posudbu uređaja sa sadržajem na korisnikovu iskaznicu. Zbog spomenutih ograničenja, pokazalo se da korisnici rijetko traže elektronički čitač za korištenje u prostoru knjižnice, ali da traže savjet koji uređaj nabaviti, kako preuzimati zvučnu elektroničku knjigu ili očekuju da mogu posuditi nova izdanja elektroničkih knjiga.

Korisnici najčešće ne pronalaze sami besplatni sadržaj ili nisu svjesni da odgovor na zahtjev mogu pronaći u besplatnoj elektroničkoj knjizi ili članku. Stoga važnu ulogu u informiranju i savjetovanju za korisnika imaju knjižničari. Kako upravo učenici i studenti najviše traže klasična djela koja su dio obavezne lektire, kao zamjena za često nedostupnu tiskanu knjigu može se ponuditi besplatno dostupna elektronička knjiga. To je važan poučni i promidžbeni kanal kojim se mlade korisnike može uputiti na preuzimanje elektroničke knjige s mrežnog mjesta, ali i korištenje elektroničke knjige usporedno s tiskanom knjigom.

Za sada je cilj pružanja ove nove usluge potaknuti široku korisničku populaciju na usvajanje novih medija za čitanje i pristup informacijama. Tako umjesto tiskanih novina i časopisa, korisnici mogu pratiti nove vijesti ne samo čitanjem preuzetih besplatnih sadržaja, nego će im biti na raspolaganju korištenje tableta iPad, što već predstavlja početak novoga projekta.

U očekivanju definiranja smjernica za rješavanje tehnoloških i pravnih pitanja za uvođenje elektroničke knjige u narodne knjižnice na nacionalnoj razini, novi uređaji u Američkom kutku približit će čitanje na novim medijima korisnicima narodne knjižnice.

4. Zaključak

Elektroničke knjige doista predstavljaju izazov za sve one koji se kreću svijetom knjige. One predstavljaju poslovni izazov za izdavače, raspačavatelje, autore i knjižnice koji moraju pronaći nove modele suradnje i mijenjati vlastite postupke u stvaranju, obradi, pohranjivanju i raspačavanju elektroničke knjige. Čitateljima elektroničke knjige otvara se sasvim drukčiji pristup tekstu i čitanju, a istinski ljubitelji knjige uz tiskanu knjigu dobivaju kroz digitalni oblik knjige i njezinu dostupnost dodatni poticaj da čitaju više, što statistike razvijenoga digitalnog okruženja i potvrđuju.

Elektronička knjiga postaje važan dio kulture u digitalnom dobu. Odvajanjem od tiskane knjige kao medija, elektronička knjiga svojim oblikom mijenja tradicionalna određenja vrsta knjiga, npr., priručnika i udžbenika, omogućujući im brzu dopunu i ažuriranje sadržaja. Stoga u određivanju definicije elektroničke knjige sve se više udaljavamo od određenja da je elektronička knjiga elektronička inačica tiskane knjige (*Oxford Dictionary of English*).²⁰ Elektronička knjiga sve više pripada digitalnom mediju, a prožimanjem s ostalim medijima, zvukom i filmom, postaje multimedijaska. Takav razvoj elektroničke knjige ponovno oživljava proročansku misao medijskog znanstvenika i filozofa Marshalla McLuhana da opasnost leži u nesposobnosti da vidimo kako promjena u formi medija istodobno mijenja njegov sadržaj.²¹ Za knjižnice, prodor elektroničke knjige predstavlja ozbiljno pitanje. Bitno je određenje digitalnog sadržaja da je trajan, ali i nedovoljno zaštićen. Lako ga je kopirati i umnožavati. Dvadesetak godina ranije, početkom digitalne revolucije, knjižnice su prihvatile pretplatničke pakete i modele licenciranja kako bi pristupile elektroničkom sadržaju i omogućile uslugu pristupa sadržaju. Danas zaštita digitalnog sadržaja elektroničke knjige, DRM, postaje gordijski čvor stavljajući knjižnice u nepovoljniji položaj od običnog građanina koji može kupiti knjigu po vlastitom izboru. Kampanje za knjižnice nastoje promijeniti neodrživo stanje da nakladnici određuju nabavnu politiku i ograničuju slobodu pristupa. Pred knjižnicama je nova aktivna uloga kojom će graditi

²⁰ Oxford Dictionaries Online [citirano: 2012-09-12]. Dostupno na: <http://oxforddictionaries.com/definition/english/e-book?q=e-book>

²¹ Carr, Nicholas. *The shallows*. New York : W. W. Norton and Company, 2010. Str. 102-104.

nove odnose i revidirati postojeće stanje.²² U pronalaženju dugoročnog rješenja, zanimljiv je primjer dobre prakse kako je moguće odmah početi djelovati i to upravo na području knjiga nezaštićenih autorskim pravom. To je primjer Konzorcija knjižnica američke savezne države Colorado (www.clicweb.org), koji je ustanovio poslovnu suradnju s Projektom Gutenberg i pokrenuo standardizaciju kataložnog zapisa. Za pet stotina najpopularnijih naslova u Projektu Gutenberg izradio je zapise koje sve knjižnice mogu preuzeti u kataloge. To bi trebao biti tek početak udruživanja i partnerstva sa srodnim projektima koji nude besplatni digitalni sadržaj. Knjižnice bi tako umjesto drugih posrednika i raspačavatelja preuzele svoju ulogu i osnovnu zadaću koju su i oduvijek imale.²³

LITERATURA

Carr, Nicholas. *The shallows*. New York : W. W. Norton and Company, 2010.

Dvadeseta EBLIDA/NAPLE konferencija : Kopenhagen 10-12 May 2012. E-publishing and the challenge for libraries : discussion paper [citirano: 2012-09-11]. Dostupno na: <http://db.dk/copenhagen2012>

Escarpit, Robert. *Revolucija knjige*. Zagreb : Prosvjeta, 1972.

European Commission eBook round table : Declaration on ebooks. 26 June 2012. [citirano 2012-09-20]. Dostupno na: http://ec.europa.eu/information_society/media_taskforce/publishing/e_book/index_en.htm

Europske knjižnice i izazovi e-nakladništva / Europski ured za knjižnične, informacijske i dokumentacijske usluge (EBLIDA) [citirano: 2012-09-11]. Dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/EBLIDA%20-%20Europske%20knjižnice%20i%20izazovi%20e-nakladništva%20-%20HKD%20web.pdf>

Galbraith, James. *E-books on the Internet. // No shelf required : e-books in libraries* / edited by Sue Polanka. Chicago : American Library Association, 2011.

²² Europske knjižnice i izazovi e-nakladništva [citirano: 2012-09-11]. Dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/EBLIDA%20-%20Europske%20knjižnice%20i%20izazovi%20e-nakladništva%20-%20HKD%20web.pdf>

²³ Sanchez, Joseph. *Getting control, staying relevant : how libraries can push the e-book envelope to their advantage. // No shelf required 2 : use and management of electronic books.* // edited by Sue Polanka. Chicago : American Library Association, 2012. Str. 180-182.

The history and philosophy of Project Gutenberg by Michael Hart [citirano: 2012-08-28]. Dostupno na: http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:The_History_and_Philosophy_of_Project_Gutenberg_by_Michael_Hart

Horvat, Aleksandra; Daniela Živković. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.

IFLA e-lending background paper [citirano: 2012-09-3]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/files/clm/publications/ifla-background-paper-e-lending-en.pdf>

Lebert, Marie. Michael Hart : changing the world through e-books [citirano: 2012-08-28]. Dostupno na: www.gutenberg.org/files/36985/36985.pdf

Libraries, patrons, and e-books. // Pew Internet, A project of Pew Research Center, 22 June 2012. [citirano: 2012-08-21]. Dostupno na: <http://libraries.pewinternet.org/2012/06/22/libraries-patrons-and-e-books/>

No shelf required : e-books in libraries / edited by Sue Polanka. Chicago : American Library Association, 2011.

No shelf required 2 : use and management of electronic books / edited by Sue Polanka. Chicago : American Library Association, 2012.

Project Gutenberg mission statement by Michael Hart [citirano: 2012-08-28]. Dostupno na: http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:Project_Gutenberg_Mission_Statement_by_Michael_Hart

O'Brien, Kevin. European e-book sales hampered by tax structure. // New York Times, 2 December 2011. [citirano: 2012-09-20]. Dostupno na: <http://www.nytimes.com/2011/12/02/technology/eu-e-book-sales-hampered-by-tax-structure.html?ref=valueaddedtax>

O'Brien, Kevin. Tentative deal on e-book prices is reached in Europe. New York Times, 19 September 2012. [citirano: 2012-09-20]. Dostupno na: http://www.nytimes.com/2012/09/20/business/global/agreement-could-end-europes-e-book-price-fixing-inquiry.html?_r=0

An open letter to America's publishers from ALA President Maureen Sullivan [citirano: 2012-09-24]. Dostupno na: <http://www.ala.org/news/pr?id=11508>

Oxford Dictionaries Online [citirano: 2012-09-12]. Dostupno na: <http://oxforddictionaries.com/definition/english/e-book?q=e-book>

The rise of e-reading // Pew Internet, A project of Pew Research Center, 4 April 2012. [citirano: 2012-08-21]. Dostupno na: <http://libraries.pewinternet.org/2012/04/04/the-rise-of-e-reading/>

Sanchez, Joseph. Getting control, staying relevant : how libraries can push the e-book envelope to their advantage. // No shelf required 2 : use and management of electronic books / edited by Sue Polanka. Chicago : American Library Association, 2012. Str. 180-182.

The State of America's Libraries : a report from the American Library Association : new focus on ebooks [citirano: 2012-09-10]. // American Libraries, special issue, 2012. Dostupno na: <http://www.ala.org/news/mediapresscenter/americaslibraries/soal2012/new-focus-on-ebooks>

Živković, Daniela. Elektronička knjiga. Zagreb : Multigraf, 2001.